

AMANDA OCH SPRÅKET

(Kolumn ÅU 3.2.00)

Lars Hertzberg

För drygt ett och ett halvt år sedan föddes vårt första barnbarn. Det är otroligt att än en gång få tillfälle att uppleva en uppväxt på relativt nära håll. Det är ju ett annat barn (och själv är man förhoppningsvis också en annan). Vad det innebär är inte minst att än en gång uppleva talets mysterium. Jag kallar det inte ett mysterium därför att det skulle ske något ockult eller outgrundligt när ett barn börjar tala. Ingenting är dolt. Men det är ett mysterium i den meningen att det inte finns metoder att beskriva det som sker eller förklara hur det går till. Vi kan inte _lära_ ett barn tala. Ett barn _börjar_ tala. Det är inte att lära sig en exercis eller en teknik, som att åka cykel. Barnet måste ju finna sig själv i språket, språket måste bli _hennes_. Den processen är inte obegriplig, men den är oöverskådlig. Och därför finns det ständigt något nytt att upptäcka.

Lyckligtvis behöver barnet inte vårt aktiva ingripande. Alla normala barn börjar tala, vare sig de vuxna bekymrat sig om saken eller inte. Men hur väl vi förmår uttrycka oss själva i språket varierar förstås i det oändliga.

*

Det är en öppen fråga hur vi ska betrakta det hela. Ofta är vi alltför fixerade vid _orden_: "så och så många ord kan hon", "idag sade hon det ordet". Eller vi frågar oss vad hon _menar_ med ett visst ord. Vi borde ta det som det är: inte ett förberedande stadium till vuxnas tal, utan ett slags ordlekar. Vi börjar med frågor: "var är napan?", "var är lampan?", "var är pappa?" och Amanda pekar. Det är en lek. Senare upprepar hon orden. Det är en annan lek.

Det här är inga riktiga frågor och svar. Hon lär sig inte "referera till föremålen". Amanda lär sig inte reagera på en undran. Om man frågar ett äldre barn, någon som redan "kan tala", var lampan finns så förstår hon inte vad vi menar. "Vilken lampa då? Varför vill du veta?"

*

Men detta ordlekande är oerhört viktigt för Amanda. Det är en form av gemenskap med de andra. En central del av 1 ½-åringens livsform. Hon firar verkliga epifanier med nya ord. "Boll" blir (ungefär) "båjo" eller "påjo", med kort "å" och kort "j", gärna uttalat i rapidtakt: "då båjo! då båjo!". Men det är inte bara klotformiga föremål som utlöser den här reaktionen, utan också alla runda former, vagnens hjul osv. Eller ordet används i kombinationer: runda frukter blir "nanna

båjo", alltså "bollmat". "Haua" (också uttalat med korta ljud), är de flesta slags djur, "mata haua" är å ena sidan kattmat, å andra sidan ekorrar, dvs djur man matar.

"Pepparkaka" blir "picka'kaka", ett härligt ord med sina klusiler, utan besvärliga l-ljud och s-ljud. Det får stå för pepparkaksliknande småbröd, men också för hjärtformen. Ordet exploderar som ett fyrverkeri. När hon kommit så långt hon kan komma med ett ord faller det i bakgrunden och ett nytt ord träder fram i stället. Ett ord på kommande är "kokodij" som hon kommer fram och viskar när vi talar i telefon med hennes föräldrar. (Vilket får mig att minnas hur hennes far, i samma ålder, lekte att några trädgrenar var krokodiler: "Det här är en krokodil och det här är en kroko annan dil.")

Men man kan inte säga att hon "tror" att "båjo" betyder "rund", eller att hon prövar olika hypoteser om ordens extensioner. För henne är orden inte ord, det begreppet blir viktigt när hon lär sig läsa. Hon leker helt enkelt de här lekarna, lekar som småningom, genom de vuxnas reaktioner, ersätts med andra sätt att förstå och göra sig förstådd.

*

Amandas delaktighet i den mänskliga gemenskapen framträder på många andra sätt än i vad hon säger. Redan ett nyfött barn härmar efter ansiktsuttryck. Allting som sker i det mänskliga ansiktet fortsätter att fascinera henne. Tidigt lär hon sig att följa blicken, sedan att följa ett pekande finger.

Något Amanda började med mycket tidigt var att dansa, att vagga av och an i takt till musik, alla slags musik från Kurt Cobain till Bach. Men på sista tiden har hon blivit blyg för att göra det, kanske har hon märkt att vuxna på besök blir roade av det (skrattet som vårt sätt att styra våra medmänniskor - ofta omedvetet).

Förvåning är en mänsklig känsla: till skillnad från hundar och katter har vi ett behov av att dela med oss av våra överraskningar. Amanda brukar leka med magnetiska bokstäver. En dag har någon prytt hela kakelugnen med dem. Hon blir omåttligt imponerad, och varje gång hon får syn på det drar hon in någon annan i rummet för att bevittna konstverket (ofta samma person gång på gång): "titta dää! titta dää!".

Koncentrationen på det verbala gör att vi lätt missar hur snabbt hon avancerar på andra sätt. Att delta i ett mänskligt samtal är att inta olika roller. Jag blev överraskad över hur tidigt Amanda började med ett slags ordlöst rollspel. Hon dängde sin docka i golvet, plockade sedan upp den med väl spelat medlidande. Gång på gång. Hela tiden med glimten i ögat. Humor och spelade känslor tycks vara grundläggande ingredienser i ett barns liv. Uppenbarligen lär vi oss förstå

känslor genom att spela dem. (Har alla barn f.ö. ett sinne för humor? Förtvinar det hos vissa bara därför att det inte väcker genklang?)

Ett annat rollspel: hon fick i julklapp en dockvagn, som var stor nog för henne själv att sitta i. Nu började hon en lek där hon ömsom skuffade sin docka i vagnen, ömsom själv ville bli skuffad i den, i det oändliga.

Idén om att saker föreställer det ena eller andra spelar överhuvudtaget en stor roll från början. Ett barn förstår tidigt bilder, också kraftigt stiliserade bilder. En "haua" kan vara en riktig katt, men också en bildkatt. Det betyder inte att hon inte fattar skillnaden, men hon behöver inte ordet "bild" för att hålla dem isär. En annan julklapp var en liten téservis i plast. Hon behövde inga instruktioner: hon började omedelbart "hälla upp té" och "dricka" det.

*

Föräldrar undrar ibland vad det lilla barnet tänker, innan det kan tala. Som om barnet talade ett språk i sitt inre, men inte får fram orden. Men vad barnet har att säga, det har det också förmågan att uttrycka, i varje stadium. Vi gör lätt det felet att vi betraktar barnet i ljuset av vad det ska bli, och bortser från vad det är just nu. Det som krävs är inte telepati utan någonting ännu svårare: uppmärksamhet.